

KONFERENCIJOS, SEMINARAI

VI TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA „JONO PUZINO SKAITYMAI. ARCHEOLOGIJA BALTIJOS JŪROS REGIONE. PASIEKIMAI IR PERSPEKTYVOS“

Jau šeštuosius metus skaičiuojantys tarptautiniai moksliniai Jono Puzino skaitymai šiemet vėl sulaukė didelio archeologų dėmesio. 2010 m. spalio 21–22 dienomis Vilniaus universiteto Archeologijos katedra organizavo tradicine tapusią, kas dveji metai vykstančią konferenciją. Šiųmetinis Pabaltijo mokslininkų sambūris Lietuvoje sutapo su 70-ųjų Archeologijos katedros metinių minėjimu. Ši proga tokiais skaitymais paminėta neatsitiktinai, kadangi su Jono Puzino atėjimu į archeologijos mokslą įvyko esminių lūžių, kurių vienas reikšmingiausių – Archeologijos katedros įkūrimas 1940 m. Nors įvykio proga jubiliejinė, nebuvo apsiribota vien Lietuvos archeologija, todėl vietiniai mokslininkai bei kvieisti svečiai aptarė Baltijos jūros regiono archeologijos problemas, šio mokslo naujoves ir tolesnes aktualias tyrimų gaires. Į renginį atvažiavo dalyvių iš Lietuvos, Latvijos, Estijos, Švedijos, Lenkijos, Rusijos, Vokietijos bei Suomijos, kurie atstovavo mokslo institucijoms, universitetams bei muziejams. Per dvi dienas įvyko 7 konferencijos sesijos ir pristatytas 31 pranešimas. Renginyse vyko anglų bei vokiečių kalbomis.

Konferenciją savo kalba pradėjo Vilniaus universiteto prorektorius doc. dr. Juozas Galginaitis. Mokslininkas pasisveikino su visais dalyviais jų kalbomis bei pasveikino Archeologijos katedrą gražaus jubiliejaus proga, kartu trumpai nušviendamas archeologijos mokslo reikšmę VU istorijoje.

Pirmąją mokslinio sambūrio sesiją pradėjo trijų Lietuvos archeologų, buvusių Archeologijos katedros vedėjų doc. Aleksiejaus Luchtano ir prof.

Mykolo Michelberto bei dabartinio šios katedros vedėjo doc. Algimanto Merkevičiaus parengtas pranešimas, skirtas 70-osioms Archeologijos katedros metinėms. Jame trumpai aptarti visi šio mokslinio padalinio istorijos bei raidos etapai nuo pat 1940-ųjų iki 2010-ųjų metų. Paminėti katedros darbuotojų vykdyti moksliniai archeologiniai tyrinėjimai, vietiniai ir tarptautiniai projektai, organizuotos konferencijos, išleisti leidiniai. Šis trumpas pranešimas pristatė Vilniaus universiteto Archeologijos katedrą bei jubiliejinę konferenciją.

Toliau buvo skaitomi probleminiai, su konferencijos tema susiję pranešimai. Vienas tokių – esto prof. Valter Lang diskursas į žirgų palaidojimų bei jų įkapių interpretavimą. Aptarti Estijos žirgų palaidojimai nuo bronzos iki senojo geležies amžiaus. Daug dėmesio skirta religiniam laidojimo aspektui, pabrėžta mitologijos svarba, taip pat informacija palyginta su lietuviška medžiaga – remtasi A. Tautavičiaus tyrimais.

Kitas pranešimas – latvio prof. Arnis Rādiņš: paprastu ir trumpu bendrinio pavadinimu – Baltai. Savo moksliniu pristatymu autorius grįžo prie Pabaltijo regionui aktualios temos, kartu glaustai primindamas apie baltų kilmę, raidą ir etniškumą. Vienas iš intriguojančių pranešimo momentų buvo baltų ir slavų ryšių problematikos išskėlimas. Mokslininkas trumpu diskursu užsiminė apie galimą krivičių siejimą su baltiškuoju etnosu.

Pirmas diskusijas bei klausimus konferencijoje sukėlė lietuvių geologo doktoranto Dainiaus Kulbicko pranešimas apie geocheminius titnago tyrimus Lietuvoje bei Vakarų Baltarusijoje. Mokslininkas konferencijos dalyvius supažindino su pagrindiniais titnago cheminės sudėties tyrimų metodais ir galimais šios uolienos tyrimais pagal 28 cheminius elementus. Šiuo metodu buvo tirti titnago dirbiniai ir skalda iš Šiaurės bei Pietų

Lietuvos, jų sudėtis lyginta su to paties tipo uolienų artefaktais iš Vakarų Baltarusijos. Šie tyrimai sukėlė didžiausią svečių iš Skandinavijos susidomėjimą, kurie jau kurį laiką atlieka tokius tyrimus. Kilusioje diskusijoje palyginti Lietuvos ir Švedijos tyrimai.

Trys paskutiniai pirmosios sesijos pranešimai buvo skirti gintarui bei jo dirbiniams. Suomiai prof. Milton Nunez Garces ir dr. Patric Franzen pristatė bene ankstyviausius baltiškojo gintaro dirbinius iš Šiaurės Suomijos, kurie datuojami nuo 4000 m. pr. Kr. Pristatyti kapinynai ir gyvenvietės (Astuvansami archeologinis kompleksas bei Ostrobotnia regiono archeologiniai paminklai), kuriose rasta šių dirbinių, bei aptarti galimi dirbinių atgabenimo keliai. Tęsiant gintaro tematiką, sekė Artur Błażejewski pranešimas apie „Baltiškojo aukso“ kelią Lenkijos teritorijoje. Buvo pristatyta iki šiol vykusių tyrimų istorija ir tolesnės perspektyvos. Pranešime taip pat akcentuoti nedestruktyvūs gintaro sudėties tyrimai. Lenkų mokslininkas, naujais metodais įvertinęs archeologinę medžiagą, kritikavo rašytinių šaltinių objektyvumą, kuris iki šiol buvo mažai kvestionuotas. Paskutinis pranešimas gintaro tematika buvo skirtas baltiškojo gintaro ir keramikos charakteristikų analizei. Tai – tarpdisciplininis mokslinis pranešimas, parengtas chemikų dr. Aivaro Kareivos, dr. Jono Kiuberio ir archeologo doc. Algimanto Merkevičiaus. Šiame pristatyme trumpai apžvelgti Benaičių ir Turlojiškių senovės gyvenviečių archeologiniai tyrimai, supažindinta su atliktų cheminių analizių išvadomis. Jos patvirtino, kad gintaras abiejuose archeologiniuose kompleksuose yra priskirtinas baltiškojo grupei, kad keramika degta žemoje temperatūroje.

Antroji konferencijos sesija buvo skirta akmens amžiaus tyrimams ir kraštovaizdžio archeologijai. Ji, galima sakyti, susilaukė daugiausia dėmesio ir diskusijų. Šią mokslinių pranešimų dalį pradėjo estas dr. Aivar Kriiska, pristatęs mezolito laikotarpio tyrinėjimų raidą Estijos teritorijoje, išskirdamas keturis jų eigos etapus nuo XIX a. iki dabar. Kiek aktualesni, sprendžiant iš auditorijos reakcijos, jos sukeltų diskusijų bei skaitovų dėmesio, buvo švedų pristatyti darbai. Pirmasis bu-

vo dr. Jan Apel pranešimas, kuriame pristatyti Gotlando salos mezolito laikotarpio gyvenviečių ir kapinynų tyrimų rezultatai. Minėtos vietos ir laikotarpio sąsaja yra fenomenalus atvejis Baltijos jūros regiono archeologijoje, kadangi šioje saloje išliko ryškių žmogaus gyvensenos pėdsakų, nors mezolito laikotarpiu ji niekada nebuvo susijusi su žemynu. Tokioje uždaroje ekosistemoje rasta ir žmonių, mirusių smurtine mirtimi, palaidojimų. Tai ypač unikalus atvejis, nes pastarajame kape tarp įkapių buvo įdėti elnio ragai, nors šie gyvūnai visiškai nebūdingi to meto ekosistemai. Buvo pristatyta projekto metu daryta mitybos ir jos kaitos analizė (nustatyta, kad daugiausia vartotos žuvis, jūriniai žinduoliai ir paukščiai). Taip pat aptarti titnago žaliavos gavybos centrai bei jo apdirbimo technologijos, jūrinių žinduolių medžiavimo įrankiai. Didžioji mitybos ir ekosistemos tyrimų dalis buvo paremta priešistorinių gyvūnų kaulų analize. Kitas pranešimas pratęsė kultūrų, gyvavusių neolito laikotarpiu dabartinėse Švedijos salose, tyrimus. Dr. Ludvig Papehnl-Dufay parengė pristatymą apie Piltuvėlinių taurių kultūros paminklų paplitimą Öland saloje. Daugiausia kalbėta apie megalitinius palaidojimus ir nedestruktyvius jų mokslinio pažinimo metodus. Autorius pateikė palyginimų su nūdienos gyvenimu – kaip kai kurie svarbūs paminklai dabartinėje Britanijoje dėl populiarų visuomenės veikėjų įtakos įgavo didžią reikšmę. Tuo iliustruota, jog būtina atsižvelgti į tai, kad galbūt priešistorinių kultūrų megalitų supratimas ir pakartotinis naudojimas taip pat buvo veikiami tam tikrų visuomenės susiformuotų nuostatų. Archeologas pabrėžė, jog tai tyrimas, bandantis paaiškinti priešistorinių žmonių vienokių ar kitokių poelgių tęstinumą laike, o ne vien palaidojimų kaip fakto pripažinimą. Švedė dr. Helene Martinsson-Wallin pristatė Baltijos jūros Šiaurės vakarų regiono apgyvendinimą nuo paleolito iki bronzos amžiaus. Tuo tarpu latvis prof. Andrejs Vasks užbaigė antrąją konferencijos sesiją pranešimu apie jau tyrinėtus ir naujai atrastus Šiaurės vakarų Latvijos piliakalnius. Aptarti geležies amžiaus įtvirtinimai ir juose rasti radiniai (Beltu,

Mežište, Puze, Dignāja, Asote, Kente, Talsi). Tai daugiau faktinių duomenų aptarimas.

Trečioji ir paskutinė pirmos dienos konferencijos sesija iš esmės buvo skirta bronzos ir ankstyvajam geležies amžiui. Heidi Luik iš Estijos pristatė rago dirbinius iš charakteringos bronzos amžiaus Asva gyvenvietės ir jų apdirbimo technologijas, juos palygindama su Latvijos ir Lietuvos medžiaga. Su to paties laikotarpio Suomijos pietvakarinės dalies gyvenviečių chronologijos patikslinimu naujausių tyrimų duomenimis supažindino prof. Henrik Asplund. Kiek kontroversišku diskusijų sukėlė lenko dr. Andrzej Maciałowicz pranešimas apie skandinaviškų papuošalų importą į Rytprūsius ankstyvajame geležies amžiuje. Buvo stengtasi reinterpretuoti senus duomenis (patikrinti dirbinių tipologiją). Tuo tarpu švedai replikavo į išsakytas mintis, jog galbūt tai kaip tik atvirkščias procesas – Rytų Prūsijos dirbinių importas į Skandinavijos žemes.

Pirmąją konferencijos dieną vainikavo prof. Rimanto Jankausko pranešimas apie žmonių kaulų iš miestuose aptiktų palaidojimų bioarheologinius tyrimus. Mokslininkas pristatė kaulinės medžiagos analizės galimybes nustatant žmonių amžių ir lytį bei socialinį statusą. Buvo pateiktos tyrimų išvados apie mitybą bei ligas vėlyvųjų viduramžių laikotarpiu Lietuvos miestuose. Profesorius nustatęs, jog socialinio elito atstovai daugiausia laidoti bažnyčioje ar jos šventoriuje. Aukštesnio rango žmonės sirgo daugiau bei įvairesnėmis ligomis, kurios matomos skeletų liekanose. Taip pat pastebėta, jog moterys daug rečiau laidotos bažnyčiose. Net vaikų kaulinėje medžiagoje, vienoje sunkiausių tirti, pastebimi socialinių skirtumų požymiai. Pranešimo autorius sulaukė nemažai užsienio svečių klausimų.

Antros dienos ketvirtoji konferencijos sesija prasidėjo pranešimais geležies amžiaus tematika. Pirmajame pranešime pristatyta prof. Vladimiro Kulakovo medžiaga apie Kaupo kapinyno tyrinėjimų istoriją ir naujausius pastarųjų metų duomenis. Pagal rastas įkapes archeologas darė išvadą, kad kapinyne buvo palaidoti aukštos socialinės pa-

dėties žmonės, daugiausia – skandinavų kariai. Dr. Anna Juga-Szymańska parengė pranešimą apie Lattenwalde kapinyne E. Hollacko rastų A 67/68 tipo segių paplitimą Vakarų baltų regione. Lattenwalde kapinyno medžiaga buvo palyginta su Rudowken, Wosnitzen, Dollkeim, Grunden, Kryglangen, Loetzen, Akavavo ir kitų radimviečių. Autorė priėjo prie išvados, jog šis segių tipas plito Gintaro keliu iš pietų į šiaurę. Kito pranešimo tema kiek skyrėsi nuo prieš tai skaitytų. Dr. Elena Nikulina ir dr. Ulrich Schmölke pristatė Baltų ir skandinavų archeologijos centrą Šlėzvinge. Viena šio centro veiklos sričių yra archeogenetika. Šios disciplinos laboratorijoje bandoma iš rastų gyvūnų liekanų išskirti DNR ir atkurti jos seką. Tokiu būdu galima nustatyti gyvūnų migracijas, populiacijų vystymąsi, giminystę ir t.t. Lenkų archeologas dr. Jarosław Prassolow kartu su skandinavų archeologais nuo 2007 metų vykdo projektą, kurio dėmesio centre – durklai, tipiška tautų kraustymosi periodo ginkluotė (VI a. pradžia) Rytų Prūsijos regione. Autorius, ištyrinėjęs tris šaltinių grupes: publikacijas, archyvus (vokiškus) ir pačius radinius, pateikė durklų klasifikaciją, bandė nustatyti jų genezę ir gamybos būdą.

Ketvirtąją konferencijos sesiją užbaigė doktorantės Virginijos Rimkutės pranešimas apie pietrytinio Baltijos jūros regiono akmens amžiaus rūbus ir jų rekonstrukcijas. Buvo remtasi išlikusia archeologine medžiaga iš Šventosios 2B senovės gyvenvietės, taip pat konsultuotasi su Lietuvos akmens amžiaus specialistais dėl rūbų atkūrimo. Mokslininkė aptarė kelias audinio pynimo technikas, jų atlikimo spartą bei praktinį rūbo panaudojimą. Autorė susilaukė daug klausimų ir diskusijų. Unikalu buvo tai, jog pristatant temą kartu buvo pateikta ir rekonstrukcinių rūbų pavyzdžių.

Penktąją konferencijos sesiją pradėjo dr. Andrei Zinoviev, pristatydamas pranešimą apie arklių palaidojimų tyrimus Sembos ir Notangos žemėse. Pradžioje buvo pristatytos pastarųjų žemių laidojimo tendencijos ir dažnas laidojimas su žirgais. Pagal išlikusius gyvūnų skeletus mokslininkas nustatė žirgų veisles, ūgį, amžių bei lytį. Kiti du

pranešimai palietė kraštovaizdžio bei aplinkos archeologijos sritis. Tai daugiau istoriografiniai ir tyrimų metodologijos pristatymo pranešimai. Pirmąjį apie kraštovaizdžio archeologijos raidą Lietuvoje skaitė dr. Romas Jarockis, antrąjį pristatė lenkas dr. Maciej Karczewski, kur plačiau aptarė aplinkos archeologijos tyrimų metodiką ir pateikė kelių mikroregionų (Salėt, Suwałki) žvalgymo pavyzdžių. Pranešime akcentuotas tarpdisciplininių tyrimų panaudojimas archeologijoje. Aptarta gamtamokslinių tyrimų rezultatų istorija Lenkijos archeologijos kontekste.

Prieš sesijos pertrauką sekė vokiečio dr. Ulrich Schmölcke pranešimas apie ruonių populiacijos raidą Baltijos jūros regione. Autorius perdatavo ruonių kaulinę medžiagą ir priėjo prie išvados, jog ši viena iš labiausiai migruojančių jūrinių žinduolių grupių buvo smarkiai veikiama klimato pokyčių bei skirtingų Baltijos jūros transgresijos etapų. Šie jūriniai žinduoliai buvo vieni labiausiai medžiojamų gyvūnų mezolito laikotarpiu Baltijos jūros regione, tiesa, neolitizacijos metu medžioklė ryškiai sumažėjo. Išsamus pranešimas sukėlė daug diskusijų.

Priešpaskutinė mokslinio sambūrio sesija buvo bemaž trumpiausia iš visų. Ją pradėjo mokslininkai iš Rusijos Marija Juškova ir Vjačeslav Kulešov. Pastarasis pristatė Kersovo 1 (Rusijos Federacijos šiaurės vakarų dalis) kapinyno palaidojimus, lygindamas juos su to paties tipo akmenų krūsnų laidojimais Estijoje. Vienintelis konferencijos pranešimas, skirtas vien tik keramikai – dr. Malgorzatos Karczewskos Bogačevo kultūros keramikos tyrimų pristatymas apie specifinius keramikos stiliškos ir gamybos bruožus, remiantis mikrolygio, termoluminescencinėmis bei kitomis chemofizikinėmis analizėmis. Net ir panaudojus daug kitų disciplinų tyrimų, autorė pripažįsta, jog mokslinio pažinimo rezultatuose dar yra trūkstumų grandžių. Paskutinį trumposios sesijos pranešimą skaitė dr. Christine Reich. Mokslininkė pateikė romėniškų monetų ir moteriškų papuošalų reikšmės interpretaciją vyrų kapuose Ober-

hof (Aukštkiemų) kapinyne. Autorė rėmėsi 452 tyrinėtų III–XII a. kapų radiniais (kai kurie jų dar nebuvo publikuoti). Tyrėjos nuomone, Aukštkiemų kapinynui būdingas moteriškų įkapių kartu su romėniškomis monetomis rinkinys – tai dovana nuotakai. Jei šios įkapės randamos vyro kape, reikėtų manyti, jog tai nevedusio vyro palaidojimas.

Septintoji, paskutinė, konferencijos dalis taip pat buvo susijusi su geležies amžiaus archeologijos problemomis ir tyrimais. Pirmąjį sesijos pranešimą skaitė latvis dr. Jānis Ciglis, aptardamas pilkapių kultūroje Latvijos teritorijoje paplitusius antsmilkinius ir jų ornamentiką.

Vienas daugiausia diskusijų ir klausimų sukėlusiu pranešimų buvo lenkų mokslininko Paweł Kucypera ir magistro Sławomir Wadyl pristatytas viduramžiškų miniatiūrinių Makarovo 2-o tipo kirvelių paplitimas Baltijos jūros regione. Labiausiai nuomonės išsiskyrė dėl jų paskirties. Pranešime atsispindėjo ilgų tyrimų rezultatai, kur lyginti ir analizuoti beveik viso Pabaltijo šio tipo radiniai. Paskutinis konferencijos pranešimas buvo parengtas latvio dr. Andris Šnē, kuris kalbėjo apie baltų karybą, prekybą ir tikėjimo aspektus. Autorius pabrėžė nuolatinę slavų ir skandinavų įtaką baltų kraštams bei kultūrai. Temos chronologija apėmė vikingų ir kryžiaus žygių epochas.

Konferencijoje baigiamąjį žodį tarė Vilniaus universiteto Archeologijos katedros vedėjas ir konferencijos organizacinio komiteto vadovas doc. Algimantas Merkevičius. Taip pat buvo padėkota dalyviams bei svečiams už gausų ir aktyvų dalyvavimą bei tęsiamą bendradarbiavimą plėtojant Baltijos jūros regiono archeologiją, kartu pasidžiaugta galimybėmis aktyvia konferencija paminėti Archeologijos katedros jubiliejų. Konferencijos diskusijos ir pasidalijimas mokslinė patirtimi tęsėsi ir už konferencijos salės sienų. Mokslinis sambūris pasiekė svarbių teigiamų rezultatų. Aktualiausių pranešimų pagrindu parengtus straipsnius žadama spausdinti leidinio *Archaeologia Lituana* 12-ajame tome.

*Ignas VAICEKAUSKAS,
Raminta LISAUSKAITĖ*